M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref. / Ser. 603

Title: Nilodwaha Vidhi

603

603

नीलोद्वाहविधि

:	Neelodwāha Vidhi :	Title
:	from the Matsyapurāṇa :	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
603 :	:	Remarks

॥६०॥ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ नीलोद्विवाहपदार्थानुक्रमः ॥ पूर्वेद्युर्यजमानस्थूव दक्षिणां वा देवतापात्र सूत
कुंकुमगंधमालाहरिद्रादायगोष्ठे गवां मध्ये कलशाणि स्थापितं स्वपरीक्षितं नीलवृषप्राशयित्वा
सामाधेहैरायावयां अश्वाध्यास्त्रिश्चादित्यस्त्रिणनिर्मिल्येविवरणं अजस्रमिंदुमिति उपमालाहा
स्वातसिंचेत इति तिलकाद्यादिवरणोपचारानृत्विवाराणो नीलानयनं ॥ गोत्र्यादि मातृस्थापनं प्रेत
तनांदीश्राद्धं । जयादिलक्षणां युतकदलीस्तंभादिशोभायुतध्वजमंडपसकलीकरणं तन्मध्ये प
श्चात्काष्टांन वांगवेदी अश्वयष्टचतुर्हस्तां वा कुर्यात् तन्मध्ये विवाहविधार्थं स्थंडिलं द्वारतोनम
डपोहारस्थानगवानवग्रहस्थापनं यथा वकाष्टां वा सर्वी पश्चिमद्वारमंडपप्रावेशः ॥ नीलस्य पूर्वेद्यु
रस्यंसमानवर्णकादि विवाहोपचारा यथापंचवकर्मद्युः ॥ ब्रह्माचार्यसमसर्वेविजां वरणार्थं मधुपर्कं मधुप ग
र्कविधा पाद्यस्वा ब्राह्मणाः तदधस्तनेव यजमानः पादप्रक्षालनं ॥ ॥ अद्येत्यादि तपति ॥ श्री
महादेवस्य सपरिवारस्य प्रीतये गयाशिरसि कृतस्य श्राद्धस्य समानफलप्राप्तये अश्वमेधादि
क्रतुराट्साध्यसम्यमानफलप्राप्तये तोरवादिसु पच्यमानतिर्यग्योनिगतसगोत्रज्ञातीयानां २

मुक्त्यायाधिकसातकुलोद्धाराय ऋणत्रयापाकरणार्थं मिश्रितोक्तफलप्राप्त्यर्थं तथास्मपित्रादी
नां स्वर्गादिप्रतिष्ठत्वलोकफलप्राप्तये मम चक्रवर्तिस्वकृतकर्मफलप्राप्तये नीलवृषोत्सर्ग
गकर्माहं करिष्ये तदंगत्वेन नवग्रहशांतिकर्मादि करिष्ये तत्र त्वां ब्रह्माणं आचार्यं पूजयांगणप
कालतिथिश्चेतिवरणं स्वगृह्योक्तविधिना शांतिकं नीलवृषोत्तरणोपचारान् तरश्चाम अपत्या
नयनं मांगल्यकरणं वत्सिकानां वाततो नीलवत्सतरीणां अलंकरणं पदंस्तु वर्णसृंगरूप्यखु
रताम्रपृष्ठ वस्त्रयुग्मस्तुवर्णचक्ररूप्यत्रिशूलकस्तुवर्णपिहिकाहितलाकापवीताक्षरघंटाकिंकि
णीचामरशंखपद्मकौस्तुभं नवरत्नकुंकुमपुष्पमालान्यमुकटिकाद्यलंकरणं स्नपनं मंत्रव
ता अश्वावप्रावधाम त्रिस्नापनं ... वितानं दास्तुमनसां स्तुनश्च शीलां तुरनीलां स्थापनं गो
यज्ञेस्मिन्नात्प्रमादाद्युष्माकं वसमातरः पितृणां निरयस्थानां स्यं विमुक्तिदायकाः ॥ इति प्रा
र्थ्य वत्सोत्थानं दद्यात् ॥ चतुर्दिक्षु कलशस्थापनं ॥ ईशान्यां ऋग्वेदकलशं नार्ऋ गवेदं नैर्ऋत्यां यजु
र्वेदं दक्षिणस्यां सामवेदं पश्चिमायां अथर्ववेदं उत्तरस्यां सर्वे कुंभे स्निग्धामसूक्तं इम्

दक्षिणां च दक्षिणकुंडे ॥ अथ रथंतरस्थो ऽग्निः शुक्लं मधुब्राह्मणं गायत्री ब्राह्मणं छंदः ब्राह्मणानां मंड
लब्राह्मणां पश्चिमकुंडे तत्पुरुषं सिमगे ॥ अथ यामि दिशेह दह श्यामा रथंतरसामा ॥ उत्तरकलशाविन्यासः हृ
त पंचांगरुद्रजपः रुद्रैकादशरुद्रजपः ॥ नीलवसंतरीणां रुद्रकलशादकस्थानां ईशवर्य कलशो दाकेन
सोमो ऽघोरपुंश्रीश्चामनस्पाः प्रोक्षितादक्षिणकलशोदकेन वरुणस्योत्तंभनमसि ॥ अपां दरसानाग्ने
देवी रुद्राक्षाय दद्यात् ॥ पश्चिमकुंडे विस्तारराट मघायां ॥ उत्तरकलशाय यावमानी मंत्रः ॥ आग्नेयो देवी ॥
प्राणाम्मपादिक्षाया दिशा दिशिः सृक्ते वरुणोत्थानि पिंडायत ॥ वामदेवेन सूक्तेन ॥ रुद्राद्यादिश्य
तेन अश्रीसूक्तेन ॥ निर्पिंवत नीलवसंतरीश्वतः ॥ शाकोदेवीति मंत्रेण ॥ अथ रात्र्यै यथाविधि रु
द्रकुंभोदकेनाथ ॥ सिंचयेत् स्वर्धं गुरुः ॥ ततो न्यासं प्रकुर्वीत नीलादार्द्र विरुद्धाणां ॥ ॥ अथ नीलप्रा
र्थना ॥ नंदिनीकुलसंभूतो नीलवं रुद्रवाहनः ॥ गवां कोटिसहस्राणां तासां चं च पा ॥ पितापि
तामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ रौरवान्नरकाच्चैव तान् उद्धरन्त गवां पातु इति प्रार्थना ॥ ॥ अथ नील
दादन्यासः ॥ अघोरं शिरसि ॥ पशुपतिं स्कंधे ॥ विरूपं पृष्ठे ॥ विश्वरूपं उच्चोपरि ॥ त्र्यंबकं तु लेनेत्रयोः ॥ २

खुरेषु कपर्दिनं नासे ॥ शूलपाणिं कुक्षौ ॥ ईशानं शृंगयोः ॥ नीलग्रीवं ग्रीवायां ॥ महादेवं सर्वांगेषु ॥ ॥
अथ वसंतरीणां न्यासः ॥ पार्वती शिरसि ॥ कालिंदी नेत्रयोः ॥ विश्वधारिणी मुखे ॥ कटिरीउदरा गंगां
पृष्ठे ॥ बुद्धिं पुच्छे ॥ ऽग्निं स्तनयोः ॥ रमां पादेषु ॥ इत्यागमोक्तन्यासः ॥ ॥ अथ वेदमंत्रैर्नीलन्यास
आपः ॥ इषे त्वा ॥ विश्वसेनु शृंगे ॥ इमा रुद्राय त्रिशूले ॥ नमस्ते रुद्र चक्षोः ॥ गोमहद्भिः ललाटे ॥ विश्वाषि
अनुक नेत्रयोः ॥ आरोदसी वासायां ॥ भवतन्मुखे ॥ नीलग्रीवेति कंठे ॥ मर्माणि बाहु मध्यत
समिधाग्निं बाहू ॥ त्वां उरु ॥ अंजयंत्यां ॥ इमा रुद्राय जीव्यां ॥ परिते दुर्गोरथो ऊर्वोः ॥ नमो वः किरि
केभ्यो दिनानि मेविदिनं नाले ॥ इमं मे गंगे ॥ पुच्छे ॥ ये ते सिता सिता यो ॥ अथिश्वक ग्रां ॥ अस्थारहो
ग्रंथुदायुं जात ॥ अनुवाके नद्वघ ॥ सहस्राणि नीति ॥ शियां प्रतिष्ठिपेत ॥ पूर्णा नंदि त्वेति सूर्वांगे ॥
विश्वसराटं ललाटा प्रण ॥ मा नस्तोके क्रोव प्रण ॥ अग्निर्ज्योतिरिया युः प्रण ॥ वातो वा इति नासिकायां
प्रण ॥ असो यो विसर्पति गांल्हे प्रण ॥ आनो नद्रति वक्रे प्रण ॥ देवानां नद्रति दशना प्रण ॥ सरस्वती योना
गन्येनेति वाणी प्रण ॥ विकर्णनामेसि कर्णौ प्रण ॥ वंदमा अप्स्वेति चिबुकं प्रण ॥ तत्समंदी अवतीग्री

वायांप्र०अग्नेनयेतिकंबलंप्र०अग्निंदूतमितिजिह्वांप्रकंपमानस्यशोकेतिमुखंप्र०श्रीश्चतेतिहृदयं
प्रतिमांहिरण्यगर्भइतिकुक्षिंप्र०यातेपवित्रमितिकटिंप्र०अश्विनातेजसाचक्षुरिति।उष्णिक्शृंग
एदइतिजानुनीप्र०त्र्यंबकंयजामहेतिखुरान्प्र०मयिगृह्णामीतिमंत्रेणनाभिंप्र०समुद्रादूर्मिरितिउदरं
प्र०वायोयेतेतिपुच्छंप्र०ब्रह्मजज्ञानमितिनासिकांप्र०श्रीश्चतेपत्न्यौनियोजयेत्।ब्रह्मजज्ञानमितिकुक्षिंनियोजयेत्
ताइन्द्रावास्येतिलिंगंनियो०शुक्रमसीमितिशुक्रंनियो०पावमानीतिपादौनियो०सद्यस्कारीषिति
सर्वांगंनियोजयेत्।पितावेवामंत्रेणवामदक्षिणेत्रयकर्णीकाउपसमेतिमानविप्रकृष्टबोधिन
गवांनिति।एवंन्यासविधिंकृत्वारुद्ररूपोवृषोहिसः।।१।।ईदृशंतंसावित्रीयुतेनवत्सतरीणामष्टांगेषुन्या
सः।।==कुंकुमादिचिह्नंललाटेततोनीलवत्सतरीणां==चंदनागरुकर्दमकस्तूरीसिंदूरग्रीवासूत्रव
स्त्रजन्यमालासुकटपा==घालंकरणं==मदनफलबंधनंग्रीवायामष्टविधंपदंबध्नीयात्।ततोवृ
षतगायत्र्याहृषतत्पुरुषायविद्महेतीक्ष्णशृंगायधीमहितन्नोवृषःप्रचोदयात्।अथप्रा
र्थना।धर्मस्त्वंवृषरूपेणजगदानंदकारकः।अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतःपाहिसनातन।।ततोवैदिकपो २

राणिकत्र्यागमोक्तमंत्रैः   सवापोढाःस्वंदनउष्णादिशिनीलवत्सतरीणांस्नानंभ्रमेयाद्विसर्यतिर्यो
डमंनीलवृषंवत्सतरीणामसंख्याकल्पसहस्रस्वर्गलोकनिवासप्रदंतानयागमदंकेकृत्वात्राह्मणमधवक्त
सुवर्णदक्षिणाधिकफलप्रदंगौरीकन्योद्वाहनगयावृजनादिव्योवशिष्टफलप्रदंचतत्पतिर्वसिकान्निष्टउ
विध=मुक्तिरूपान्निःस्पाद्यप्रायोज्यसान्निध्यमलौकिकरूपान्तिरद्वपरिणापयिष्येततोमधुपर्केण
वृषनाथंनमर्हकरिष्ये।। ।।एउर्ध्वांनवत्रिंशादिवासनिकंश्राद्धंविधायवृषतस्यदक्षिणेखुरेवत्सतरी
चेउष्टयसंकल्पः।इमाश्चतस्रोवत्सतर्यःयथाकलत्रचतुष्टयंनारुद्रदेवत्याअउविधिमुक्तिरूपान्यथाविन
वालंकृताःसुगंधधूपाद्यर्चिताःवृषवरेवत्सतरीणामसंख्याकल्पसहस्रस्वर्गलोकवासनार्थंगौ
रीकन्योद्वाहनगयावृजनाश्वमेधफलावाप्त्यैसर्वदेवमयरुद्ररूपिणोनीलवृषनाथत्रमुकगोत्रांत्रमु
कशर्मोहंउत्तमवंसंप्रददेभगवान्नीलरूपीरुद्रःप्रीयतांस्वस्तिनवंतोब्रुवंतु।। ।।अथवा।। इमाश्च
तस्रोवत्सतर्यःकामधेनुकुलोद्भवाःआंगिरसगोत्राःआंगिरसवार्हस्पत्येतिप्रवराःसर्वा
वमयवसिकाःअमुकश्रेयोर्थंअमुकसादृश्यलोकप्राप्त्यर्थंपरित्याक्त्रतितीवेदनावत्सलकुंडीपा

मां

कादिसमस्तनरकपतनभयनिवारणार्थं सवत्सोरवाश्वाख्यं एकोत्तरकुलोद्धारश्रेयसे तव धर्मपितरं
पराप्त्यर्थं यत्रावं शंकीयाव तत्तुभ्यमहं संप्रददे ॥ ॥ अथवा ॥ इमां वत्सिकां सालंकारां गंधपुष्पा
र्चितां यथाशक्त्या सोपस्करदक्षिणां ए तासां मध्ये यस्य यद्दीयं पश्चात् त्रिश्रयस्य ब्राह्मणाय सर्वदेवमयरु
द्ररूपिणीं नीलरूपणाय तुभ्यमहं संप्रददे । भगवान् श्रीनीलरूपी रुद्रः प्रीयतां । अस्य दानप्रतिष्ठासि
द्ध्यर्थं दक्षिणां रुद्ररूपिणीं नीलरूपणाय तुभ्यमहं संप्रददे भगवान् श्रीनीलरूपी रुद्रः प्रीयतां ॥ ॥
त्रणपाद्भवाचनं । ततो वेद्यां गवाग्निस्थापनादिसंस्कारकर्म कुर्यात् । आसादनविशेषः । पवित्रे प्रणी
ताप्रणयनं । पूर्वे पयः पश्चादुदकं । अश्मा । शमीपलाशमिश्रिता लाजाः शूर्पे पायसपात्रे इ चरुश्रपणातं
दुलायि वृषोत्सर्गचरुश्रपणं तण्डुलानंतरं णोस्थ चरुः पयेवणायाधात । आज्यसंस्कारः । उपयमनकुशादि
कं दद्धावासमिधेनाध्यायपर्युक्ष्य जुहुयात तत्र होमःवद्विधिना आचार्यस्य दनंतरं आदाविदरतिर्दधा
ता आज्येनाघारौ कृतौ ॥ आघारावाज्यभागौ च ततो वक्ष्यमाणयतु पायसेन चारोदोषणच रुणाच
नो वा कृतौ ॥ अग्निं दत्तथात्वं विष्टपतिं वा आज्यमक्षत्रजानि रवं भंडाद वंह्यानं नवमं विदुः योस्थे ४

नवचरुणा विकाराइह भागाचैतेन तथा यथापूर्व गृह्यस्तु कुर्यात् समिद्धकृतौ आनातद्यथा ॥ ॥ ॐ इंद्र
तिः स्वाहा । इदमग्नये । ॐ इंद्रमधुं स्वाहा इदमग्नये ॐ इंद्रदृष्टिः स्वाहा इदमग्नये ॐ अपष्टजथरुणामान्
वरुणो मातरः ध्ययन् स्वाहा इदमग्नये ॐ रायस्पोषमस्मासु दधातु स्वाहा इदमग्नये अथ चारं नः ॐ प्र
जापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ॐ इंद्राय स्वाहा इदमिंद्राय ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय
स्वाहा इदं सोमाय रुद्रनाम्नो विश्वानरायेदमग्नये वंदनं तुष्यां अथ चरुहोमः ॐ अग्नये स्वाहा इदम
ग्राय ॐ रुद्राय स्वाहा इदं रुद्राय ॐ शर्वाय स्वाहा इदं शर्वाय ॐ पशुपतये स्वाहा इदं पशुपतये ॐ
उग्राय स्वाहा इदमुग्राय ॐ अशन्यै स्वाहा इदमशन्यै ॐ भवाय स्वाहा इदं भवाय ॐ महादेवा
य स्वाहा इदं महादेवाय ॐ ईशानाय स्वाहा इदमीशानाय अथ आयोस्थ चरुहोमः ॐ पूषा गा अन्वेतु
नः पूषा रक्षत्वर्वतः पूषा वाजं सनोतु नः स्वाहा इदं पूष्णे । वरुणदयना ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इ
दमग्नये स्विष्टकृते ॥ ॥ आज्यहोमः ॥ अथ आघारं नः ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे ॐ
स्वः स्वाहा इदं सूर्याय ॐ त्वन्नः ॥ स त्वन्नः ॥ अयाश्चाग्ने ॥ ये ते शतं ॥ उदुत्तमं ॥ विवाहहोमः ॥ ॥ कृता

याव ॥१२ वि शं चा ॥१३ अग्निर्हुतानां ॥१४ अग्निरिति प्रथमोध्यायं तर्पयेत् । परं हुत्वा अत्र पल्लजाद्गमः
केचिन्मतं याऽन्ति निर्वी ब्रह्मविष्णुरुद्रादयः स्वाधामं गलिकं प्रत्येकं वस्त्रिका ग्रामाय तु अत्र म
णवत्रयं प्राजापत्यां तृप्यन्त्वाह्म आरंभ स्वाध्येनानुदानं अस्त पदादानिं प्रक्रमयति । कर्मापवर्गं
ऽचारुदनूजन्मा तद्दाकनाजिषेकाः । आपः शिवाः । नीलवृषतराणां प्रतिष्ठा अत्रावीवदिः । अपरी स्य
। नव वस्त्रपरिधानं । आचमनं । वेदीबाह्ये उदीचीमाश्रित्य प्राङ्मुखो उत्तरायज्ञमामो नीलवृषतरीउद्धे
तर्पणं कुर्याद्वृषकामश्चेतु नीलवृषतरीऽछे स्नानं कुर्युः ॥ ॥गंगाद्याः सरितः सर्वास्तथा तीर्था
न्यनेकशः । तासां उछेवतिष्ठंति तेन तर्पणमाचरेत् ॥ ॥एवं नियतर्पणं मोदादीनां ब्रह्माद्याद
यानेकशः । अग्निरोदकपत्न्यश्च मातरश्चंडिका तथा । दिक्पाला लोकपालाश्च
वताः सर्वाः ऋषयो मुनयस्तथा । तत्सर्वे तृप्तिमायांतु नीलवृषोत्सर्गे तर्पिताः ॥ विश्वेदेवास्तथादित्याः साध्या
ग्रहा देवाधिदेवताः । तत्सर्वे तृप्तिमायांतु नील- तर्पिताः । नागपत्न्यश्च नागास्तथैव सर्पाः
स्तथैव मरुद्गणाः । देवपीगणपीगणिनन्दा नद्यश्च पर्वताः । पातालेनागपत्न्यश्च नागास्तथैव सर्प यामवचादिवि ५
ताः । पिशाचा गुह्यकाः प्रेताः गणा गंधर्वराक्षसाः । प्रेतिव्याप्रश्चात जश्चवायुराकाशामवचादिवि

युवंतरिक्षे वायव्ये पातालवासिनः । तत्सर्वे तृप्तिमायांतु नीलवृषोत्सर्गे तर्पिताः ॥ शिवः शिवास्तथा विष्णुः
श्रियोदेवी । सरस्वती । तपोधनाश्च भगवान् धर्मः । परमेश्वरः । क्षेत्रपाधिदेवताः वनस्पत्यश्च देव
ताः । कपिलः । शेषनागश्च तक्षकोऽनंतश्च वासुकिः । जलौकश्च अर्कवाकश्च हंसाश्चैव गरुडः पिप्पलः । कुलीराश्च
वानराः । हंसाः कुररा तथा । अश्वो जलचरा जीवा अश्वमेध्याना तान्यनेकशः । ऐरावतोऽयमाश्चैव पैशाच्य
यमकिंकराः । ये पार्थिवा दिव्या राजानः पक्षिणः पशवस्तथा । तत्सर्वे । गजेन्द्रैः समायुक्ताः सिंहव्याघ्रैर्वे
निकषाः । अजा गौर्महिषाजः क्षीरिमयोऽद्भुतः सुखकरं स्थानं । कुक्कुटमार्जारिस्तु गरागादिरा बलाः । अने
वनचारी जीवा निशाविहारिणः । स्वेदजोद्भिज्जाजातीयात्रं डजाश्च जरायुजाः । शांतिदाः श्लनदा
विसुनीलवृषोत्सर्गे तर्पिताः ॥ ॥ततः सापवतीच मनुष्यांश्चैव तर्पयेत् ॥ ॥सनकादि तर्पणं
तथा पितृ श्यामयोगिन आचार्यश्चाचार्यपत्नी तथा । सा- यकाः समस्ता वा यीय चान्ये पुत्रकः सान्य
ताः । तन्तो सामाप्यायन्तां यक्ष्मा नामतदेहं दाम्यहं ॥ ॥अथापसव्यं । कुशाः तिलैश्च पितृ
णां कुर्यात् । पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः । पितामातामही चैव तथैव प्रपितामही ॥

॥

मातामहस्तत्पिता च प्रमातामह एव च॥ पितृव्या भ्रातरः श्वश्रूराचार्यगुरुमातुलाः॥ सपत्नीका
स्तात सर्वेपि रमा रश्च मात्रया॥ गुरुत्वा गुरुपत्नीत्व इत्येणोय यथाक्रमं॥ एतत्पांधमरिवंदि
यात सखित्वं मया॥ अन्ये ये गोत्रिणः सर्वे तृप्तिं गृह्णंतु तत्परं॥ स्वगोत्रा अन्यगोत्राया तत्परीय
याः स्थकस्थकाञ्जाञ्जरासांबपर्यंति॥ ये चान्ये गोत्रिणश्चथा ते सर्वे तृप्तिमायांतु नीलषष्ठ
लेश्च तर्पिताः॥ सर्पव्याघ्रहताय च शृंगिदंष्ट्रिजलाग्निभिः॥ अग्न्यत्राअक्रियाये च अदाराधर्मवि
जिताः॥ आमगर्भहताय च शस्त्रघातहताश्च ये॥ संस्काररहिताय च रौरवादिषु गामिनः॥ आ
ब्रह्मस्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानवाः॥ तृप्यंतु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः॥ अतीत
कुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनां॥ आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तु तिलोदकं॥ पितृवंशे मृता
यश्च मातृवंशे तथैव च॥ गुरुश्वशुरबंधूनां ये चान्ये बांधवा मृताः॥ ये मे कुले लुप्तपिंडोदकाः॥ पुत्रदा
रविवर्जिताः॥ क्रियालोपगताय च जात्यंधाः पंगवास्तथा॥ विरूपा आमगर्भाश्च ज्ञाताज्ञाताः कु
ले मम॥ तत्सर्वे तृप्तिमायांतु नीलषष्ठे तिलोदकैः॥ ये बांधवा अबांधवा ये न्यजन्मनि मम बांधवाः॥ ६

तत्सर्वे तृप्तिमायांतु नीलषष्ठे तिलोदकैः॥ वृक्षत्वं च गताये च वैरेण गुल्मलतास्थिताः॥ याते
नासु च ये रोमासु जातीषु विविधासु च॥ नरकेषु च ये घोरे स्थिताय च स्वकर्मणा॥ देवत्वं मानुषत्वं
च तिर्यक्त्वं प्राप्ता॥ कृमिकीटपतंगत्वं गताय च स्वकर्मभिः॥ तेषामुद्धरणार्थाय ज
लमेतद्ददाम्यहं॥ भूतयोनिं गताः केचित् मनुजत्वं गताश्च ये॥ तत्सर्वे तृ०॥ लतायो
निं गताः केचित् स्त्रियो -- वायुरूपो पिशाचाः॥ तत्सर्वे तृ०॥ प्रेतयोनिं गताः केचित् वियो
निं च वय गताः॥ तत्सर्वे तृ०॥ तिर्यक्योनिं गताय च आमगर्भाः पतंति ये॥ तत्सर्वे तृ०॥
आसुरीयोनिमापन्नाः पिशाचत्वं च ये गताः॥ तत्सर्वे तृप्तिमायांतु दुर्धानं च मापन्ना
या योनिं च ये गताः॥ तत्सर्वे तृ०॥ जलतीवमापन्नाः सर्पयोनिं च ये गताः॥ तत्स
र्वे तृ०॥ देवयोनिं च ये जाताः॥ पितृयोनिं च ये गताः॥ तत्सर्वे तृ०॥ राक्षसीयोनिं च ये
जाताः॥ अन्ययोनिं च ये गताः॥ तत्सर्वे तृ०॥ पाखंडिनो हताय च नटनर्तनिकादयः॥ तत्सर्वे तृ०॥
विश्वेदेवाति पुत्राय जाताः दंशा मशकाः यापजंतवः॥ तत्सर्वे तृ०॥ जरायुजाः अंडजाय जाताः पशवो द्विषु च जं

जौ

तवः॥ तसार्वरिण॥ अंधतामिस्राय नाता शुध्राय यः पापकं तवः॥ तसार्वरिण॥ उग्रजोतिषु नेनाता॥ प्र
वालसदशान्वि॥ तसार्वरिण॥ तामिस्रे नरके जाता अंधे च वसमाश्रिता॥ तसार्वरिण॥ नराक
लोद्चोकोच पतिता पापकर्मणि॥ तसार्वरिण॥ महापथेषु जये नाताः पापिष्ठाः पापकर्मनिथा
तसार्वरिण॥ शाल्मलीनरके जाता अन्नपानविवर्जिता॥ तसार्वरिण॥ कुश्अलेनरके जाता॥ पा
पिष्ठः प्राणिहिंसका॥ तसार्वरिण॥ इतिगंधे च नरका वृउपातावता गता॥ तसार्वरिण॥ मृत्ति
कानरके जाता नरकोद्धेपसंयुता॥ तसार्वरिण॥ कालसूत्रे च नरके॥ ये जाताः पापकर्मिणः॥ ते
सरहिण॥ पंकसंते चाये जाताः स्वमासं नदयंति वा॥ तसार्वरिणि भायां उण॥ लोहितनरकोच
वारकूपानाश्चनंतवः॥ तसार्वरिण॥ उदरन्नरके जाता अधोवक्रान्नवर्जिता॥ तसार्वरिणि॥
संजीवननरो निश्चं जीवातष्ठयातउ॥ तसार्वरिण॥ महापाथे च नरके लोहकंटकसंकुल
तसार्वरिण॥ पंडशीति सहस्राणि प्रमाणे गता नराः॥ तसार्वरिण॥ लोककूराशास्थाव्यूगाद
सुनिधातिता॥ उनः॥ तसार्वरिण॥ संप्रयातनमापन्ना नरकं पापकारिणः॥ तसविर्वरिण॥ ७

गता महांतं नरकं महापातकसंभवाः॥ तसार्वरिण॥ काकोलूके च नरके चंड्याघोरे च ये स्थि
ताः॥ तसार्वरिण॥ अविचिनरके घोरे दंष्ट्राणि पापकारिणः॥ तसार्वरिण॥ कुंभीपाके नराक
पच्यंते तत्र तैलेव तु॥ तसार्वरिण॥ पतनं नाम नरकं तं च तापमयं गता॥ तसार्वरिण॥ महा
पातकान् घोरान् नरकान् प्राप्य दारुणान्॥ तसार्वरिण॥ रविमंडलसंस्था वा पश्चाद्दिङ्
चाय गता॥ तसार्वरिण॥ रुद्रलोकं गता ये च विपवनं च गता श्च ये॥ तसार्वरिण॥ अंतरिक्षे च ये
जाता वायुभूता भ्रमंति वा॥ तसार्वरिण॥ भूतप्रेतपिशाचा ये मानुषत्वाच्छिता श्च ये॥ तसार्वरिण॥
प्राकृता विकृता ये वि जायंते तु विमानगा॥ तसार्वरिण॥ जायंते च सहस्राणि भ्रमंति स्वेन कर्मणा॥
मानुष्यं दुर्लभं लोका॥ तसांतोयं ददाम्यहं॥ ब्राह्मणो ये पिरवंशजाता मातुलस्य वंशजाता मद
या॥ वेशाववममदास भूताश्च आश्रित्ये वाश्रित सेवका आमित्राणि शिष्याः पशवश्च वृक्षा स्पृष्टा
दृष्टा उपकाराः॥ जन्मांतरमसंगताः॥ तत्र चः सुधातोयं ददामि॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं य
गतृप्तसचराचरं॥ मयादत्तेन तोयेन तृप्तिं यांतु परां गतिं॥ इति मंत्रान् समुच्चार्य रेखा तर्पणांत

पूर्णां ततस्तथा पिंडः श्राद्धं नीलखुरे ततः॥ दक्षिणे निर्वपेत्पिंडान् पितृनुद्दिश्य यत्नतः॥ गयाशी
र्षे विमानीया त्रीलस्य दक्षिणां पदं नीलस्य इति मंत्रेण पदं तत्र प्रदापयेत्॥ गयादिष्वेषु तीर्थे
षु कृते श्राद्धे यत्फलं॥ तत्फलं समवाप्नोति नीलकुंडे दधत्तः(?) पिंडांस्तु निर्वपेत्तत्र पितृ
णां प्रयतो नरः॥ तत्पत्नीनां गुरूणां च ज्ञातिसंबंधिनां तथा॥ नामगोत्रेण पिंडांस्तु पित्रादीनां
यथाक्रमं॥ मातृमातामहादीनां एकोद्दिष्टं नयन्ततः॥ पितृवंशे मृता ये च॥ तेषां पिंडो मया दत्तो डो
ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतु॥ दक्षये(?) निगता ये च तिर्यक्योनिगताश्च ये॥ मुक्त लोकं गता ये च रौरवे(?)
त्रमागताः॥ तेषां पिंडो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतु॥ आब्रह्मणो ये पितृवंशजाता मातुस्तथा वंश
भवा मदीयाः॥ वंशद्वये ये मम दासभूता भृत्यास्तथैवाश्रितसेवकाश्च॥ मित्राणि शिष्याः पशवश्च
वृक्षाः दृष्टाश्चादृष्टाश्च कृतोपकाराः॥ जन्मांतरे ये मम संगताश्च तेभ्यः स्वधा पिंडमहं ददा
मि॥ अज्ञातदंता ये केचित्तु ये च गर्भे प्रपीडिताः॥ तेषामुद्धरणार्थाय पिंडमेनं ददाम्यहं॥ बंधुवर्गा ८
श्च ये केचित् नामगोत्रविवर्जिताः॥ स्वगोत्रे परगोत्रे वा तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं॥ अग्निदाहमृताश्च ये च

पिं दग्धा प्रदत्ताश्च ये हिंस्रैश्च दंष्ट्रिभिर्याता(?) तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं॥ अग्निदग्धाश्च ये केचिन्ना
ग्निदग्धास्तथापरे॥ विद्युच्चौरहता ये च तेभ्यः पिंडं०॥ रौरवे चांधतामिस्रे कालसूत्रे च ये गताः॥
तेषामुद्धरणार्थाय पिंडमेनं ददाम्यहं॥ उद्बंधनमृता ये च विषशस्त्रहताश्च ये॥ हिंस्रैर्दंष्ट्रिभि
र्वापि तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं॥ असिपत्रवने घोरे कुंभीपाके च ये गताः॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं
ददाम्यहं॥ अनेकयातनासंस्थाः प्रेतलोके च ये गताः॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं॥
अनेकयातनासंस्था ये नीता यमकिंकरैः॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं॥ पशुयोनि
गता ये च पक्षिकीटसरीसृपाः॥ अथवा वृक्षयोनिस्थाः नीता वा यमकिंकरैः॥ तेषामुद्धरणार्थाय
इमं पिंडं ददाम्यहं॥ आनौदिमेरणे(?) ये च दत्ता ये क्षुधितास्तथा॥ भूतप्रेतपिशाचत्वं गताः तेभ्यः पिंडं द
दाम्यहं॥ नरकेषु समस्तेषु यातनानि(?) प्रपीडिताः॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं०॥ जात्यंतरसह
स्राणि भ्रमंति स्वेन कर्मणा॥ मानुष्यं दुर्लभं येषां तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं॥ दिव्यांतरिक्षभूमिष्ठाः
पितरो बांधवादयः॥ तेषामक्षितिमायांतु पिंडदानेन सर्वदा॥ याः काश्चित्प्रेतरूपेण वर्तंति पि

ततो मम मातृवंशे ये प्रमीमायांतु तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं। अबांधवाश्च बांधवा येन्यजन्मनि बांधवाः।
ते सर्वे तृप्तिमायांतु तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं। गर्भस्था तत्र तायेच येस्यमुकुले हताः। तेषामुद्धरणार्थं
आ तेभ्यः पिंडं ददाम्यहं। सूतिकास्थमृता नार्यो रुधिरक्षयपीडिताः। तासामुद्धरणार्थायेदं मं
पिंडं ददाम्यहं। पिपीलिकाः कीटपतंगकाश्च बुभुक्षिताः कर्मनिबंधबद्धाः। प्रयांतु ते तृ
प्तिमिदं मयान्नं दत्तं तेभ्यो विसृष्टं सुखिनो भवंतु।। ।।पुच्छवालजलेन वस्त्राच्छादनेन सुगंधश्रीखंड
त्रात्तु पादिनास्रजा। [illegible] नादि निवेदनेन नमस्कारः। स्रुप्रोक्षणादिकरणं दक्षिणासंकल्पः।
नो मिश्रपदानसंकल्पः। भोजनसंकल्पः। वित्तानुसारेण दानानि दद्यात्। श्राद्धं समाप्य यथागया
दिश्राद्धस्थाने तर्पिताः। साक्षिणः संतु आमादेवब्रह्मविष्णुशिवादयः।। तत्र नीलं समासाद्य पि
णां निरंतिरिता। इति संचिंत्य मनसा यायस्व्यजेत्तत्र प्रमुखम्। श्राद्धांते तत्समीपे लोहनं निर्दिष्टलक्षणं
महारूपं त्रिशूलं दक्षिणपार्श्वे वामे चक्रं च विन्यसेत्। तत्रत्र्यकारस्य वत्सतरीतांजनं दयांत ततः ६
समुत्सृजेत् तु प्राग्वं वृषं वत्सतरीयुतं। स्कंधे नतं दक्षिणेन प्राचं पांति समालोक्य तत्रापि उत्सर्ग

प्रयोगः। कुशतिलाक्षतोदकं गृहीत्वा इमं नीलवृषं तीर्थोदकैः प्रक्षालितशरीरं चंदनकरी
रकुंकुमादिनानुलिप्तशरीरं श्वेतवस्त्रयुगाच्छन्नं ललाटेऽर्द्धचंद्रशरतितिलकं नाना
विविधकुसुममालालंकृतं किंकिणीघंटाचामरनूपुरादिविविधभूषितं शंखपद्मादिस्वस्तिकालंकृतं
सुवर्णश्रृंगं रूप्यखुरं ताम्रपृष्ठं कांस्यदोहं कर्णमौक्तिकालंकृतं दक्षिणपार्श्वे रजतत्रिशूलविचित्रितं वा
मांगचक्रांकितं वामदक्षिणपक्षयोः कुंकुमांकितचक्रत्रिशूलाष्टदलादिचरणं तं विविधाल
दमयमंत्राभिषिक्तशरीरं रुद्रपुंसूक्तस्नातां निर्वर्त्य याविनवालंकृताभिः चतसृभिः मयस्तकुटमाला ७
विभूषिताभिः कस्तूरीकुंकुमचंदनादिनानुलिप्ताभिः वस्त्रद्वयवेष्टिताभिः सालोक्यसारूप्यसा
यिज्यसान्निध्यमायोज्यरूपाभिः चतसृभिः वत्सतरीभिर्युक्तं फलश्रवो यागमोक्षगयाकृतेना
स्वाध्यकरणाश्वमेधवाजपेयादिकगौरीकन्यादानादिफलप्राप्त्यर्थं पितृणामनृणकामः प्रजा
कामः पशुकामः त्रिष्टिकामो वा मातापित्रोरक्षयलोकप्राप्त्यर्थं आत्मनः सर्वपापोपघातार्थं वा
दिनरकनिवारणार्थं अमुकगोत्रोमुकशर्माहं इमं सुस्नातं भगवान् श्रीमहादेवः प्रीयतामिति

मल्लितिद्विजोब्रूयात्‌ उत्सृज्यमानेवृषान्तः इमंमंत्रमुदाहरेत्‌ ॥ ष्टष्टछपदेशेभदक्षिणंदत्वातदक्षि
णाधर्मस्त्वंवृषरूपेणविधिनानिर्मितःपुरा ॥ दृष्ट्वास्वर्गतिप्रसन्नत्वंमामुद्धरनचापिवात्‌ ॥ नमो
ब्रह्मविष्णुरूपायधर्मरूपायतेनमः ॥ विश्वनाथनमस्तेस्तुधर्मरूपनमोस्तुते ॥ धर्मवृषभरूपेण
जगदानंदकारकः ॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतःपाहिसनातनः ॥ इमाःसरूपाःपत्न्यस्तुवत्सतर्य
वगोपते ॥ कल्पिताःक्रीडनार्थायत्वयासार्धंत्विमाः ॥ आत्मनाविश्वदेवोवामंत्रतस्य
मातुरः ॥ धर्मस्त्वंचप्रपन्नस्ययागतिस्त्वस्तुमेध्रुवा ॥ नमोस्तुब्रह्मदेवराट्‌तार्क्ष्यपिटपोषकः ॥
त्वयिमुक्तेदयालोकाममत्वंत्वंनिरामयाः ॥ आनिवंद्यततःपश्चात्‌अनुगच्छेत्तंतमनुव्रजेत्‌ ॥ मयामुक्तो
मत्स्कंधगच्छत्वंयत्ररोचते ॥ गोधानानंदनमध्यस्थःक्रीडंकुरुयथासुखं ॥ एवंसंमुदानंपत्निंवा
ददामितेनक्रीडंतीश्वरथप्रियाएमानः साहजेनुनाक्तेनगारायस्येजेएतस्मिपामदमा॥
यूनलनवोसृजेतुद्धृतपाचरसमोवसेत्‌कुर्यात्‌स्वनिदानं मंगलानिततःकुर्यात्‌यजमानस्य
विद्रुतः ॥ ततोदानानिदद्यात्‌निविविधानिस्वशक्तितः ॥ उत्सृष्टवृषभायदद्यात्‌वत्संदशपदानि १०

नि

वत्सांसोपस्करांचैवरक्तिकादिविभूषितां ॥ उमामाहेश्वरौवापिहेम्नासमधिष्ठितां ॥ वत्सदद्यात्तथा
विप्राःसत्पात्रायवेदपारगाः ॥ उमामहेश्वरप्रीत्यैपरिधाप्यानिस्वशक्तितः ॥ भूमिंसस्यवतींदद्यात्‌
हलेनगलसंयुतां ॥ तथैवसप्तधान्यानिमहादानानिविदद्यात्‌गजमश्वंवृषंदासींभूमिंस्वर्णशिदं
तिलानूकन्यांचकपिलांदद्यात्‌ब्राह्मणायथकुत्रथकोकुर्यात्‌सदस्यनोज्यंचदद्यात्‌अन्नम्‌
वारितांनान्नेनेतिबकसर्पिषकेब्रीहितर्पणार्थभोजयेत्‌ ॥ आचार्यंद्विजायसत्रसपत्नीकंविविदक्षिणा
गोभूहिरण्यवासोस्त्रान्नत्राण्यदद्यात्पिवा ॥ एवंयथोक्तविधिनायस्तुनीलंसमुत्सृजेत्‌ ॥ यावद्रोमसं
ख्यानंतावत्संततिःकुलोत्तावहंगमदक्षाणिशिवलोकमहीयते ॥ तान्नवमामुष्यकंलोकमागच्छ
त्पुनरक्ष्यज्ञानयोगंसमासाद्यतत्वंसंविमुच्यते ॥ उत्सृष्टोवृषोयस्मिन्‌पिबतिजलाशयेत
लाशयंतस्यकलंपितृस्तस्योपतिष्ठति ॥ शृंगेणोल्लिखतेभूमिंयत्रक्वचनदर्पितः ॥ पितृणामन्नपानं
वैस्सतमुपतिष्ठति ॥ एवंविधंउत्सृष्टंगोपतिंप्रजानंदमंवस्त्रिकानजनत्रायंतरणाद्रूपचालितंना
नातरणसंयुक्तंसर्वबाधानाममयितांगवाधिपंचसंशज्यविसर्जयेत्‌ ॥ शिवरात्रिस्मा ॥ उत्तरात्पसत्त्वानि

शुभं स्वरं ति त ह्वव हृयः सकलं वदंति। न नार खिन्नाः एवं वदंति किं चिद्दधो दृशं जनो वति जीव लोकः॥
इति श्रीमत्स्यपुराणोक्त गरुडायुमत्स्योक्तो नीलोद्वाहविधिः समाप्तः॥ ॥श्री॥ ॥अथ नीलपदार्था
नुक्रमः॥ ॥आदौ प्रथमदिवसरात्रौ उदकपात्रं हस्तकुंकुमं पुष्पमाल्यादि वधिवादायगो भग
वानीलं प्रार्थयितुं॥ अत्र मंत्रः॥ सोमो धेनुं॥ राया वयं॥ अग्निर्बोधाग्निः॥ आदित्यास्त्वा॥ इति वरणं॥ अन
न्तरमिंद्ररिति द्विष्पमाल्यादि आस्नुतसिं च इति तिलकं रा... नीलानयनं प्रनातत्र अर्घः प्राङ्मुखा प्रा
णाः उदङ्मुखो यजमानः॥ आदित्याद्याः पूर्णा पादप्रदानं॥ अथ मधुपर्कः॥ वरणं स्वरस्तो त्रवि
धिनाद्याः तिलकं नंदादि पंचमातृणां स्थापनं वृद्धिश्राद्धं नीलकर्मार्थिनः तोरणे नीलानयनं मांगल्यक
रणं मधुपर्कविसारावद्या मत्स्यस्थापनं प्रथमं कुंभताधरूद्र कलशं स्थापनं रुद्रकलशारुद्रजपः का
र्यः॥ कुंभोदकेन नीलवत्सिका नाम त्रिपिकस्नानं अलंकरणं न्यासः मधुपर्कः चक्रं वामांगादक्षि
णत्रिशूलं पुष्ककुटा हवनं शृंगा कृष्णखुय प्रवाल मौक्तिकताम्र पृष्ठयोवायामध्यविधं पदापस्तकर्द
मश्रक माल्यादि विरूपणं स्नान्या मादिकं स्नानवत्सिकादानं मंगलानि च इति इत्यलम्॥ तर्पणार्थं॥ १०

603